

Wojciech Necel, Marcin Zarzecki

Biuletyn polonijny

Collectanea Theologica 73/3, 193-216

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BIULETYN POLONIJNY (52)

ZAWARTOŚĆ: I. Pastoralna postawa wobec potrzeb duchowych migrantów w świetle wybranych dokumentów Kościoła. Refleksja w 50. rocznicę ogłoszenia przez Piusa XII Konstytucji apostolskiej *Exsul Familia*; II. Biuletyn polonijny – indeks tematyczny (1986-2002)*.

I. PASTORALNA POSTAWA WOBEC POTRZEB DUCHOWYCH MIGRANTÓW W ŚWIETLE WYBRANYCH DOKUMENTÓW KOŚCIOŁA. REFLEKSJA W 50. ROCZNICĘ OGŁOSZENIA PRZEZ PIUSA XII KONSTYTUCJI APOSTOLSKIEJ *EXSUL FAMILIA*

Mobilność człowieka, jako jedna z istotnych cech charakteryzujących społeczeństwa przełomu XX i XIX w., zarówno te o wysokim stopniu rozwoju cywilizacyjnego jak rozwijające się czy zacofane, jest pochodną intensyfikującego się wciąż procesu przepływu towarów, kapitałów i osób. W ten sposób dynamika globalizacji i integracji znajduje reperkusję w potęgującym się zróżnicowaniu narodowościowym, kulturowym, wyznaniowym i religijnym zamieszkujących na terenie Kościoła lokalnego i staje wobec niego z nowymi wyzwaniem.

W 2002 r. minęło 50 lat od ukazania się Konstytucji apostolskiej *Exsul Familia*, dotyczącej problematyki duszpasterstwa na rzecz migrujących. W roku przypadającego jubileuszu Papieska Rada ds. Duszpasterstwa Migrantów i Podróżnych dokumentem, którego schemat nosi tytuł *De accommodata pastoralis migratorum cura*, pragnie na nowo przywołać wielkie dzieło troski Kościoła o dobro duchowe migrujących oraz przypomnieć prawo migranta do korzystania z dóbr duchowych Kościoła, egzekwowane niezależnie od miejsca zamieszkania czy przebywania.

W 50. rocznicę przekazania Kościołowi przez Piusa XII Konstytucji *Exsul Familia* proponowana refleksja stawia sobie za cel przybliżenie przynajmniej ważniejszych dokumentów Stolicy Apostolskiej, dotyczących zaangażowania Kościoła na rzecz migrujących, tworząc w ten sposób panoramę jego troski o „ludzi w drodze” w minionym XX w. jak i również, przez *Exsul Familia*, na przestrzeni

* Redaktorem Biuletynu polonijnego jest Eugeniusz S a k o w i c z, Warszawa-Lublin.

dziejów Kościoła. Chodzi również o to, by w miarę możliwości prześledzić ewolucję poszczególnych uregulowań, dotyczących duszpasterstwa migrantów, począwszy od konstytucji Piusa XII, a właściwie od Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r. aż do schematu *De accommodata pastoralis migratorum cura* z 2002 r. W tak podjętym studium chodzi raczej o przywołanie tych dokumentów Kościoła powszechnego, które mają charakter prawno-duszpasterski. Wśród pominiętych trzeba przynajmniej wspomnieć motu proprio Pawła VI z 1970 r. *Apostolicae caritatis*¹, list Papieskiej Komisji do spraw Duszpasterstwa Migrantów i Turyistów z 1978 r. *Chiesa e mobilità umana*² czy encyklikę Jana Pawła II z 1990 r. *Redemptoris missio*³.

Problematyka duszpasterstwa emigrantów w świetle Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r.

Wydarzenia społeczno-polityczne, a przede wszystkim gospodarcze i religijne końca XIX w., które stały u podstaw wielkiej społecznej encykliki Leona XIII z 1891 r. *Rerum novarum*⁴, były niewątpliwie przyczyną wielkich ruchów migracyjnych spowodowanych względami politycznymi jak i ekonomicznymi. Dla Kościoła niosły one wiele nowych wyzwań duszpasterskich, które, chociaż usystematyzowane dopiero w konstytucji apostolskiej Piusa XII z 1952 r. *Exsul familia*⁵, już w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r. znalazły próbę unormowań prawno-duszpasterskich. I chociaż niektórzy autorzy oceniają proponowane w Kodeksie regulacje jako lakoniczne i nie odpowiadające potrzebom⁶, to wystarczy w myśl kan. 6 Kodeksu⁷ przywołać wypracowane w tradycji rozwiązania duszpasterstwa etnicznego, by dostrzec faktyczną próbę rozwiązania narastających problemów duszpasterskich⁸.

¹ Paweł VI, Motu proprio *Apostolicae caritatis*, AAS 62/1970, s. 87-89.

² Papieska Komisja do Spraw Duszpasterstwa Migrantów i Turyistów, *Lettera „Chiesa e mobilità umana”*, AAS 70/1978, s. 357-378.

³ Jan Paweł II, Encyklika *Redemptoris missio*, AAS 83/1991.

⁴ Leon XIII, Encyklika *Rerum novarum*, wstęp i tłum. ks. J. Piwowarczyk, Kraków 1934.

⁵ Pius XII, Konstytucja apostolska *Exsul Familia*, AAS 44/1952, s. 649-704; tekst polski w: *Studia Polonijne*, Lublin 1981 t. 4, s. 15-58.

⁶ Por. J. Bakalarz, *Misjonarz migrantów w prawodawstwie powszechnym Kościoła*, Poznań 1992, s. 52-54; tenże, *Parafia personalna dla migrantów w prawodawstwie powszechnym Kościoła Zachodniego*, Lublin 1978, s. 33-35; V. De Paolis, *Aspetti canonici del magistero della S. Sede sulla mobilità umana*, w: *Chiesa e mobilità umana. Documenti della Santa Sede dal 1883 al 1983*, Roma 1985, s. 31.

⁷ KPK 1917, k. 6.

⁸ Por. Th. Grentrup, *Nationale Minderheiten und Katholische Kirche*, Breslau 1927, s. 27-59.

Trzeba przecież zauważyć, że KPK z 1917 r. ogarniał swoimi regulacjami migrujących i należących do odrębnej grupy etnicznej⁹ i stwarzał możliwość, pod nadzorem i kierownictwem Stolicy Apostolskiej, zorganizowania adekwatnego duszpasterstwa przez parafię personalną z tytułu odrębnego języka czy narodowości¹⁰. Proponował również organizację duszpasterstwa emigracyjnego przez struktury parafii personalnej¹¹ jak również parafii terytorialnej o charakterze etnicznym¹². Stwarzał również możliwość utworzenia specjalnego wikariatu parafialnego¹³ czy erygowania kościoła rektoralnego dla migrantów¹⁴ oraz utworzenia specjalnej kapelanii¹⁵. W pracy duszpasterskiej na rzecz emigrantów Kodeks z 1917 r. widział również funkcję specjalnego kaznodziei¹⁶, spowiednika¹⁷, katechety¹⁸ i tłumacza¹⁹. W procesie formacji kapłańskiej przyszłych duszpasterzy, według norm KPK z 1917 r., zwracano uwagę na konieczność znajomości elementów etnicznych grup wiernych²⁰, co winno być brane pod uwagę w doborze kandydatów na urzędy duszpasterskie połączone ze służbą wobec wiernych różnego obrządku czy narodowości²¹.

**Konstytucja apostolska *Exsul Familia*
jako *magna carta* troski Kościoła o „ludzi w drodze”**

„Kościół święty, jak Matka, kierując się żarliwą miłością dusz, starał się wypełniać zadania powszechnego planu zbawczego, powierzonego Mu przez Chrystusa. Prowadził więc duszpasterstwo również nad cudzoziemcami, przybyszami, wygnańcami i wszystkimi emigrantami. Czynił to za pośrednictwem kapłanów, którzy gorliwie umacniali w wierze wyznawców Chrystusa więzami miłości przez rozdawanie łaski charyzmatów i głoszenie słowa Bożego”²² przypominał przed 50 laty, 1 sierpnia 1952 r., papież Pius XII, rozpoczynając pierwszą, historyczną część konstytucji apostolskiej o duchowej opiece nad emigrantami – *Exsul Familia*. W 50.

⁹ Por. KPK 1917, kan. 91; 216, par. 4; 881; 927.

¹⁰ *Tamże*, kan. 216, par. 4.

¹¹ *Tamże*.

¹² Por. J. Cieśluk, *National Parishes in the United States*, Washington 1944, s. 29-32.

¹³ KPK 1917, kan. 476, par. 1.

¹⁴ Por. *tamże*, kan. 479-486.

¹⁵ Por. *tamże*, kan. 479, par. 2; 684; 716 par. 1.

¹⁶ Por. *tamże*, kan. 1327, par. 2.

¹⁷ Por. *tamże*, kan. 892, par. 1.

¹⁸ Por. *tamże*, kan. 1332-1333.

¹⁹ *Tamże*, kan. 889, par. 2; 903; 1090; 1641.

²⁰ Por. *tamże*, kan. 1364, par. 2-3.

²¹ Por. *tamże*, kan. 153, par. 1-3.

²² EF s. 16.

rocznicę ukazania się *magna carta*²³ duszpasterskiej troski Kościoła o rzesze migrantów, uchodźców i wypędzonych trzeba wracać do tego wciąż podstawowego dokumentu – świadectwa o duszpasterstwie „ludzi w drodze”. Jeżeli nawet druga część kodyfikująca normy opieki duszpasterskiej wobec emigrantów²⁴ w późniejszych dokumentach, a szczególnie w instrukcji Kongregacji Biskupów *De pastoralis migratorum cura* z 22 sierpnia 1968 r.²⁵ czy Kodeksie Prawa Kanonicznego Jana Pawła II z 1983 r., została zdezaktualizowana, to treść I części, noszącej tytuł *Macierzyńska opieka Kościoła nad emigrantami*, mocą swojego świadectwem wciąż jest aktualna.

Przywołanie migrującej Świętej Rodziny przez Piusa XII słowami „Tułacza Rodzina Nazaretańska: Jezus, Maryja i Józef, uciekając przed gniewem bezbożnego króla i w drodze do Egiptu, i na wygnaniu w Egipcie stanowi pierwowzór, przykład i ostoję dla wszystkich emigrantów w każdym czasie i miejscu, dla cudzoziemców i wszelkiego rodzaju uchodźców, którzy w obawie przed prześladowaniem lub z powodu niedostatku muszą opuścić rodzinną ziemię, drogich rodziców i krewnych oraz serdecznych przyjaciół i podążać w obce strony”²⁶ otwiera prawno-historyczną refleksję *Exsul Familia* o duszpasterskiej trosce Kościoła o dobro duchowe emigrantów. Na podstawie archiwów Stolicy Apostolskiej Ojciec Święty przypomina działalność Kościoła wobec migrantów począwszy od czasów starożytnych przez uchwały IV Soboru Laterańskiego z 1215 r., po czasy nowożytne, charakteryzujące się zdynamizowanymi ruchami migracyjnymi i wielorakimi dziełami Kościoła wielopłaszczyznowo zaangażowanego na rzecz „ludzi

²³ J. Bakalarz, *Podstawowe dokumenty Kościoła w sprawie opieki duszpasterskiej nad migrantami*, w: *Studia Polonijne* 1981, t. 4 s. 7: „Oceniając konstytucję trzeba podkreślić, że broni ona praw migrantów, zabezpiecza im stałą opiekę i wpływa na faktyczny rozwój duszpasterstwa migracyjnego. Od jej ukazania się w wielu krajach zagościła się sieć placówek duszpasterskich i gwałtownie wzrosła liczba misjonarzy migrantów. Nic dziwnego, że dokument ten przyjęto z radością i uznaniem, nazywając go Wielką Kartą Migrantów”; por. G. Ferretto, *La Costituzione apostolica „Exsul Familia”. Note storico-giuridiche circa l’assistenza agli emigranti*, Pompei 1955; tenże, *L’ integrazione degli emigranti cattolici secondo la Costituzione apostolica Exsul Familia*, G. C. I. E., 1960; G. Tessarolo, *The Church’s Magna Carta for migrants*, New York 1962.

²⁴ W kolejnych rozdziałach II części konstytucji Pius XII ustala: kompetencje Kongregacji Konstytucyjnej w odniesieniu do emigrantów, powołuje i ustala zakres kompetencji delegata do spraw emigracji przy Kongregacji Konstytucyjnej, określa kompetencje dyrektora misjonarzy emigrantów w kraju *ad quem* oraz misjonarza emigrantów i kapelanów okrętowych oraz uwrażliwia ordynariuszy miejsca na potrzeby duszpasterskie emigrantów znajdujących się na jego terytorium. Dwa ostatnie rozdziały egzemplifikatywnie poświęcone są duszpasterstwu włoskich emigrantów.

²⁵ Kongregacja Biskupów, Instrukcja *De pastoralis migratorum cura*, AAS 61 (1969), s. 614-643; tekst polski w: *Studia Polonijne* 1981, t. 4, s. 61-86.

²⁶ EF, s. 15.

w drodze”. Pius XII nie tylko wspomina i wylicza inicjatywy swoich poprzedników na Stolicy Piotrowej, ale także sporo uwagi poświęca inicjatywom prywatnym, podejmowanym tak przez biskupów i kapłanów, jak i przez zakonników, zakonnice oraz świeckich. Egzemplifikatywnie wymienia seminaria i kolegia dla duszpasterzy emigracyjnych oraz powstałe specjalne dla duszpasterstwa emigracyjnego instytuty życia konsekrowanego, przez profesję rad ewangelicznych, bractwa, stowarzyszenia i organizacje zrzeszające laikat daje przykłady różnych form organizacji duszpasterstwa migracyjnego.

Pierwsza część Konstytucji *Exsul Familia* jest nie tylko refleksją Piusa XII nad historią duszpasterstwa emigracyjnego. Zaproponowana struktura dokumentu, zwracając uwagę na historię, wskazuje jednocześnie na prawo do emigracji jako jedno z podstawowych praw człowieka wpisane w jego naturę i realizowane w ciągu dziejów oraz na prawo emigranta do adekwatnej opieki duszpasterskiej i konieczność zorganizowania tej opieki ze strony pasterzy Kościoła²⁷.

W 50. rocznicę ukazania się *Exsul Familia*, wielkiej karty praw migranta i duszpasterstwa emigracyjnego, trzeba pamiętać, że konstytucja Piusa XII nie była wprowadzana we wszystkich Kościołach lokalnych, gdyż zarzucano, że „ma koloryt krajów europejskich (emigracyjnych), a nie bierze dostatecznie pod uwagę sytuacji krajów imigracyjnych. Stosowanie jej sztywnych norm w krajach etnicznie bardziej zróżnicowanych naruszałoby jedność duszpasterstwa diecezji. (...) biskupi ci nie chcieli dopuścić do postania w ich krajach ponaddiecezjalnej organizacji specjalnego duszpasterstwa migrantów, lękając się jego utworzenia, a w konsekwencji opóźniania procesu integracji”²⁸.

II Sobór Watykański wobec problemów duszpasterstwa emigracyjnego

Doświadczenie duszpasterstwa migracyjnego Kościoła przywołane Konstytucją *Exsul Familia* Piusa XII spowodowało, że problematyka duszpasterstwa „ludzi w drodze” przewijała się w pracach II Soboru Watykańskiego od momentu zwołania Soboru przez Jana XXIII i określenia go jako duszpasterskiego²⁹, aż po ogłoszenie dokumentów soborowych³⁰.

²⁷ Por. J. Bakalarz, *Podstawowe dokumenty Kościoła*, s. 6-8.

²⁸ *Tamże*, s. 7-8.

²⁹ P. Felici, *Duszpasterski charakter II Powszechnego Soboru Watykańskiego*, Ateneum Kapłańskie 65/1962, s. 66-75.

³⁰ W. Nessel, *Integracja społeczno-religijna polskiego emigranta w postudze duszpasterskiej chrystusowca. Schemat refleksji na początku XXI wieku*, w: *Seminare. Poszukiwania naukowo-pastoralne* 18/2002, s. 388-391; tenże, *La cura pastorale dei migranti secondo i documenti del Concilio Ecumenico Vaticano II*, Roma 1984, mps (PUG).

Prace Ojców Soboru dotyczące duszpasterstwa emigracyjnego znaczone są kolejnymi schematami dokumentów. Pierwszym z nich był: *Praecipuae de animarum cura questiones*³¹, z rozdziałem: *De emigratorum cura*³², który w czasie dyskusji został gruntownie przepracowany i opublikowany pod tytułem: *De cura animarum*³³. W zaproponowanej wersji Ojcowie Soboru zasugerowali uregulowanie duszpasterstwa emigrantów według przyjętej już w poprzednim schemacie zasady szukania rozwiązań dla duszpasterstwa specjalistycznego w ramach duszpasterstwa zwyczajnego opartego na zasadzie terytorialności³⁴. Dyskusja nad wyżej wskazanym schematem dokumentu doprowadziła do zrehabilitowania kolejnego, *De Pastoralis cura peculiarum quorundam fidelium coetuum*³⁵. Równolegle do soborowego schematu dokumentu o duszpasterskich zadaniach Kościoła przygotowywano inny, mający na celu uregulowanie zarządu diecezją, *De episcopis ac de dioecesium regimine*³⁶, który był przedmiotem dyskusji w czasie II sesji Soboru (5-18 listopada 1963 r.). W jej wyniku połączono schematy *De cura animarum* i *De episcopis ac de dioecesium regimine* w jeden: *De pastoralis episcoporum munere in Ecclesia*³⁷, który aprobowany przez Pawła VI 27 kwietnia 1964 r. był dyskutowany w czasie III sesji Soboru jako *textus prior*³⁸, a 10 października 1965 r. ogłoszony przez papieża Pawła VI jako soborowy dekret *Christus Dominus*³⁹.

Duszpasterstwu migrantów poświęcony jest nr 18 soborowego *Dekretu o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele*⁴⁰. Opierając się na proponowanej w czasie

³¹ *Acta et Documenta Concilio Oecumenico Vaticano II Apparando*, Series II, v. II, p. III, s. 676-738; *tamże*, v. III, p. I, s. 300-333.

³² *Tamże*, Series II, v. II, p. III, s. 738. Autorzy zaproponowali odejście od duszpasterskich norm Konstytucji *Exsul Familia* i wypracowaniu nowych uregulowań odpowiadających aktualnym potrzebom i rozwiązującym rodzące się wciąż nowe problemy duszpasterskie zgodnie ze wskazaniami biskupów z okresu przygotowania Soboru.

³³ *Schemata Constitutionum et Decretum ex quibus argumenta in Concilio Disceptanda seliguntur. Serii III*, Typis Polyglottis Vaticanis 1962, s. 91-190.

³⁴ *Tamże*, s. 162-190.

³⁵ *Acta Synodalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani II*, Typis Polyglottis Vaticanis 1972, v. II, p. IV, s. 811-819; (dalej skrót: ASCOV). Oprócz norm regulujących duszpasterstwo emigracyjne jako jedyny z dokumentów soborowych podjął próbę określenie migranta: „...nomine «migrantium» ii praesertim veniunt qui ob victum quaeritandi necessitatem variasque alias rationes vitae vel occupationis vel ob tristes suarum nationem condiciones vationesque religionis causa obortas patrium locum, sive ad tempus sive in perpetuum, relinquunt”.

³⁶ *Schemata Constitutionum et Decretum ex quibus argumenta in Concilio disceptanda seliguntur*, Typis Polyglottis Vaticanis 1962, Series III, s. 69-88.

³⁷ ASCOV v. III, p. II, s. 22-56.

³⁸ *Tamże*, s. 34.

³⁹ K. Majdański, *Wprowadzenie do Dekretu o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 1968, s. 221-231.

⁴⁰ DB 18.

prac soborowych zasadzie integracji społeczno-religijnej emigranta, dekret wymienia kategorie osób, które tworzą współczesny fenomen migracji, a więc: „mnogie rzesze emigrantów, uchodźcy i wygnańcy, podróżujący statkami czy samolotami, koczownicy oraz inni tego rodzaju”. W ten sposób Sobór zwrócił uwagę, że każda z tych grup winna być otoczona specjalną troską, właściwą do sytuacji w jakiej się znajdują, gdyż „ze względu na warunki życia nie mogą dostatecznie korzystać z ogólnej zwykłej opieki duszpasterskiej proboszczów lub są jej całkowicie pozbawieni”. Wskazując na przyczynę i potrzebę organizowania duszpasterstwa emigracyjnego, Ojcowie Soboru zobowiązali Konferencję Biskupów do zbadania wskazanego zjawiska na swoim terenie i zorganizowania adekwatnej opieki duszpasterskiej na podstawie zasad ustalonych przez Stolicę Apostolską⁴¹.

Doświadczenia konieczności przereorganizowania duszpasterstwa „ludzi w drodze”, jakie towarzyszyło pracom II Soboru Watykańskiego, nie można zamknąć tylko w nr 18 *Dekretu o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele*, a kategorie czy grupy osób w nim wskazane trzeba poszerzyć o ich rodziny⁴² oraz „o przybywających z terenów misyjnych na studia lub w poszukiwaniu pracy”⁴³. Politykom oraz odpowiedzialnym za kierowanie procesami społecznymi i ekonomicznymi Sobór z naciskiem wskazał konieczność przestrzegania prawa do emigracji⁴⁴, podkreślając wrodzone prawo człowieka do dysponowania dobrami materialnymi i duchowymi, które pozwalają mu na pełne i szybkie osiągnięcie własnej doskonałości⁴⁵. Jeśli natomiast warunki własnego kraju nie dają mu koniecznych środków do urzeczywistnienia wskazanych celów, to ma on prawo do emigracji⁴⁶. „Sprawiedliwość i słusność wymaga też, żeby ruchy ludnościowe, konieczne przy postępie ekonomicznym, tak się kształtowały, by życie jednostek i ich rodzin nie stało się niepewne i zdane na łaskę losu. Jeśli zaś chodzi o robotników obcej narodowości czy też pochodzących z innego kraju, którzy przecież swoją pracą przyczyniają się do rozwoju gospodarczego ludności miejscowej lub danego kraju, należy w stosun-

⁴¹ *Tamże*: „... Konferencje Biskupów, głównie krajowe, mają starannie prześledzić palące zagadnienia (...) oraz zgodnie i wspólnymi siłami zarządzić pieczołowicie duchowej opiece nad nimi przy pomocy odpowiednich środków i organizacji, biorąc w rachubę przede wszystkim zasady ustalone lub mające być ustalone przez Stolicę Apostolską, umiejętnie przystosowane do warunków, czasu, miejsca i osób”.

⁴² DA 11: „... w kierowaniu procesami migracji należy bezwzględnie zabezpieczyć wspólnotę życia rodzinnego”.

⁴³ DM 38.

⁴⁴ KDK 65: „... szanując jednak osobiste prawo do emigracji”.

⁴⁵ *Tamże*, 26.

⁴⁶ *Tamże*: „Należy udostępnić człowiekowi to wszystko, czego potrzebuje do prowadzenia życia prawdziwie ludzkiego, jak wyżywienie, odzież, mieszkanie, prawo do swobodnego wyboru stanu i do założenia rodziny, do wychowania i pracy”.

ku do nich unikać wszelkiej dyskryminacji w zakresie pracy i płacy⁴⁷. Soborowa Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym połączyła prawo do emigracji z prawem do imigracji, które jako czynnik składowy prawa naturalnego do emigracji opiera się na powszechnym dobru wspólnym, które przewyższa dobro grupy i winno służyć człowiekowi⁴⁸.

W soborowej doktrynie o migracji ważnym filarem zdaje się przypomnienie wielokulturowości i naturalnego zróżnicowania Ludu Bożego⁴⁹, a z drugiej strony stwierdzenie, że stosunek „człowieka do otaczającej go rzeczywistości nie wyczerpuje się w jakimś związku politycznym, do którego należy (obywatel – rzecz publiczna), człowiek należy do wspólnoty powszechnej, która przewyższa wspólnoty ograniczone, jakie istnieją na różnych poziomach. Człowiek jest zawsze uważany jako członek rodziny ludzkiej i obywatel powszechnej wspólnoty wszystkich ludzi⁵⁰. „Jest właściwością osoby ludzkiej, że do prawdziwego i pełnego człowieczeństwa dochodzi ona nie inaczej jak przez kulturę, to znaczy przez kultywowanie dóbr i wartości naturalnych. Gdziekolwiek więc chodzi o sprawy ludzkie, tam natura i kultura jak najściślej wiążą się ze sobą⁵¹. W tym miejscu można by również przywołać inne fragmenty nauczania II Soboru Watykańskiego, dotyczące czy to samego duszpasterstwa migrantów⁵², czy praw człowieka⁵³. Swoją drogą, na początku XXI w. interesująca wydaje się releksja soborowego nauczania w kontekście współczesnych problemów związanych z duszpasterstwem „ludzi w drodze”.

Wskazując na kategorie osób tworzących współczesny fenomen i konieczność przestrzegania praw migrującego i jego rodziny, II Sobór Watykański dał przede wszystkim fundament duszpasterstwu „ludzi w drodze”⁵⁴. Pluralizm kulturalny, tak

⁴⁷ *Tamże*, 66.

⁴⁸ *Tamże*, 26.

⁴⁹ DM 21: „Świeccy wierni należą (...) w pełni zarówno do Ludu Bożego, jak i do społeczności obywatelskiej: należą do swojego narodu, w którym się urodzili, w skarbach jego kultury mają udział przez wychowanie, z jego życiem są połączeni różnorodnymi więzami społecznymi, dla jego postępu współdziałają dzięki własnemu wysiłkowi zawodowemu, a jego problemy odczuwają jako własne, usiłując je rozwiązać; należą także do Chrystusa, ponieważ są odrodzeni w Kościele przez wiarę i chrzest, aby w odnowionym życiu i działaniu byli Chrystusowymi, a w Chrystusie wszystko podporządkowane było Bogu i wreszcie, by Bóg był wszystkim we wszystkich”.

⁵⁰ L. De Paolis, *Perspektywy duszpasterstwa wśród emigrantów u progu nowego tysiąclecia*, Głos Seminarium Zagranicznego 1/2002, s. 17.

⁵¹ KDK 53.

⁵² Np. KK 22-23; KL36; DB 23; 37; DM 6; 36; i in.

⁵³ Np. KDK 6; 14; 53; 58; 66; 84; DWR 7; i in.

⁵⁴ Por. V. De Paolis, *De cura pastorale migratorum*, Periodica 70/1981, s. 157: „Ecclesia est precise catholica, quia aperta est omnibus, quin cogantur amittere propriam culturam traditionalem. Plures rationes dari possunt quarum nonnullae ex hodierno pluralismo, quem vocant, derivantur et quae sine dubio dignae sunt quae consideratur. Ad istas accedunt illa

ważny w tym duszpasterstwie, zdaniem Ojców Soboru prowadzi do zasadniczego motywu organizowania specjalistycznych duszpasterstwa poszczególnych kategorii osób wymienionych w soborowym *Dekrecie o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele*. Ostatecznie *ratio praecipua* duszpasterstwa migrantów ma charakter eklezjologiczny. Akcenty kulturowe, tak ważne w duszpasterstwie „ludzi w drodze” winny prowadzić do wspólnoty Kościoła, by stać się zaczynem integrujących procesów⁵⁵.

Pluralizm społeczno-religijny jako wyzwanie dla duszpasterstwa emigracyjnego według Instrukcji *De pastoralis migratorum cura*

Mając na uwadze prace i nauczanie Soboru II Watykańskiego papież Paweł VI zarządził przebadanie i przystosowanie norm Konstytucji *Exsul Familia*. W motu proprio *Pastoralis migratorum cura* z 15 sierpnia 1969 r.⁵⁶ traktując konstytucję Piusa XII jako świadectwo troski Kościoła i „... podstawowy dokument papieski” dotyczący duszpasterstwa „ludzi w drodze”⁵⁷ z naciskiem podkreślił: „Mając na celu bardziej odpowiednie i skuteczne zorganizowanie duszpasterstwa migrantów, rozważyli oni wszechstronnie to zagadnienie, zwłaszcza w aspekcie religijnym, a mianowicie na ile się łączy z właściwym celem Kościoła, który ma na uwadze zbawienie człowieka”⁵⁸, a w oparciu o soborowe wskazania przypominał, że „nietrudno zrozumieć, że nie można podjąć tego rodzaju troski duszpasterskiej nie uwzględniając w sposób właściwy dziedzictwa duchowego, jak również kultury duchowej migrantów. W tym aspekcie ważną rzeczą jest język ojczysty, przy pomocy którego migranci wyrażają swoje myśli, swoją mentalność i swoje życie religijne. Jest rzeczą jasną, że należy strzec się przed tym, by tego rodzaju różnice i przystosowania do społeczności różnych narodów – chociaż prawnie uznane – nie wyszły na szkodę tej jedności, do której jesteśmy wszyscy powołani w Kościele, zgodnie z napomnieniami św.

quae «Gaudium et Spes» affirmat circa aequalitatem inter homines et circa culturam necnon illa quae Ad 5 et 10 asseruntur circa navitatem missionale ex parte Ecclesiae”.

⁵⁵ Por. J. B a k a l a r z, *Etniczno-kulturowy charakter duszpasterstwa emigracyjnego*, *Collectanea Theologica* 53 (1983) z. 2, s. 157-167; J. Beyer, *Fondamento ecclesiale della pastorale dell'emigrazione*, *On the Move* 9 (1979) nr 27, s. 85-116; tenże, *Il nuvo Codice di Diritto Canonico e la pastorale della mobilità*, *On the Move* 13 (1983) nr 39, s. 3-28; E. Corecco, *Chiesa locale e partecipazione nella migrazione*, *Servizio Migranti*, 1-2/1978, s. 52-58; De Paolis, *Migranti e Chiesa. Principali documenti*, *On the Move* 11 (1981) nr 33, s. 26-43; M. Müller, *Cultura (formazione)*, w: K. R a h n e r (red.), *Sacramentum Mundi*, t. II, s. 783-798.

⁵⁶ Paweł VI, *Motu proprio Pastoralis migratorum cura*, AAS 61 (1969), s. 600-603; tekst polski w: *Studia Polonijne* 1981, s. 59-60.

⁵⁷ *Tamże*, s. 59.

⁵⁸ *Tamże*.

Pawła: «Wszyscy bowiem w jednym Duchu zostali ochrzczeni [aby stanowiąc] jedno Ciało: czy to Żydzi, czy Grecy, czy niewolnicy, czy wolni» (1Kor 12,13-14). «Wszyscy bowiem jesteście kimś jednym w Chrystusie» (Ga 3,28)⁵⁹.

Odwołując się do soborowych doświadczeń i wskazując na jedność Ludu Bożego, podkreślając zarazem konieczność poszanowania dziedzictwa duchowego i kultury migrantów, Paweł VI przypomniał obowiązek troski Ludu Bożego o potrzeby duchowe migrantów oraz zapowiedział nowe uregulowania odnośnie do struktur duszpasterstwa emigracyjnego⁶⁰. Konsekwencją *Pastoralis migratorum cura* była opublikowana tydzień później (22 sierpnia 1969 r.) instrukcja Kongregacji Biskupów *De pastoralis migratorum cura*, która zgodnie z zapowiedzią Ojca Świętego dostosowuje do zmieniających się warunków struktury duszpasterstwa „ludzi w drodze”, a na podstawie soborowego nauczania przypomina i podaje wiele zasad ogólnych, koniecznych dla posoborowej orientacji apostołstwa środowisk emigracyjnych.

De pastoralis migratorum cura dzieli się na 7 rozdziałów. Pierwszy, *Zasady ogólne*, o charakterze doktrynalnym, wychodzi od stwierdzenia, że duszpasterstwo migrantów jest zadaniem całego Kościoła⁶¹ i jako takie jest pochodną powszechnego prawa do migracji wpisanego w naturę człowieka (nr 7). W tym kontekście przypomina o obowiązku przestrzegania fundamentalnych praw migranta jako osoby (nr 5), o obowiązku służby na rzecz dobra wspólnego (nr 8), o jedności rodziny ludzkiej (nr 2) i jej pluralizmie (nr 13), o prawie do posiadania ojczyzny (nr 6) i o obowiązkach względem społeczności przyjmującej (nr 10), o wpływie migracji na życie religijne migrującego (nr 4) i o specyfice duszpasterstwa na rzecz emigrantów (nr 12).

Wśród praw emigranta wymienianych w *Instrukcji*, ważne dla organizacji adekwatnego duszpasterstwa jest przypomnienie prawa do zachowania rodzinnej mowy i spuścizny duchowej⁶². Z tą samą powagą *De pastoralis migratorum cura* podkre-

⁵⁹ Tamże, s. 60.

⁶⁰ J. Bakalarz, *Podstawowe dokumenty Kościoła*, s. 8.

⁶¹ DPMC 14.

⁶² DPMC 11: „Migranci przynoszą ze sobą własną mentalność, własną mowę, kulturę i religię. Stanowi to wszystko pewne duchowe dziedzictwo myśli, tradycji i kultury, mające przetrwać jeszcze poza ojczyzną. Winno być zatem wszędzie bardzo doceniane. Poczesne miejsce zajmuje w tej dziedzinie ojczysty język migrantów, przez który wyrażają oni swoje nastawienie, poglądy, kulturę i życie duchowe. Ponieważ stanowią one naturalny środek i drogę do poznania i dotarcia do wnętrza człowieka, stąd troska o migrantów wtedy tylko będzie owocna, gdy jest podejmowana przez osoby, które to wszystko dobrze znają i które władają poprawnie językiem migrantów. Wynika z tego i potwierdza się postulat podejmowania duszpasterstwa przez kapłanów mówiących ich językiem i przez cały czas, gdy tego wymaga pożytek”.

śla obowiązek emigranta względem społeczności go przyjmującej⁶³, jak i prawo emigranta do zachowania rodzimych wartości kulturowo-religijnych, w tym języka. Obydwa te wskazania *Instrukcji* Kongregacji Biskupów wyrastają z prawa społeczności przyjmującej do uszanowania jej wartości kulturalno-religijnych przez przybyszów, jak i z obowiązku zaakceptowania przez tę społeczność wartości kulturalno-religijnych przybywających. Określając prawa i obowiązki emigranta jak i prawa i obowiązki społeczności przyjmującej, *Instrukcja* Kongregacji Biskupów wyznacza przestrzeń, w której winien dokonywać proces organicznej integracji emigranta.

De pastoralii migratorum cura w ślad za doktryną II Soboru Watykańskiego nie podejmuje wysiłku określenia, kim jest emigrant, a wymienia tylko kategorie osób, które tworzą współczesny fenomen migracji. „Ruchy te obejmują zarówno robotników, jak i kierujących najmem do pracy, młodzież studiującą i fachowców z dziedziny techniki, dobrowolnych migrantów, a także uciekinierów czy wypędzonych z ojczyzny”⁶⁴. Podkreśla wspólną dla nich wszystkich i zaakcentowaną przez Ojców Soboru cechę⁶⁵, która stanowi zasadę duszpasterstwa specjalistycznego na rzecz wszystkich „ludzi w drodze”: „Chociaż bardzo się różnią między sobą kategorie tych ludzi, to jednak wszyscy z nich znajdują się w szczególnie trudnych warunkach, znacznie różnych od tych, do jakich przywykli w swojej ojczyźnie tak, że nie mogą korzystać (na równi z innymi) z pomocy miejscowych proboszczów”⁶⁶.

Kolejne rozdziały *Instrukcji*, od II do VII, mają charakter kanoniczno-pastoralny. Normują strukturę organizacyjną, kompetencje i funkcje instytucji oraz osób zaangażowanych na rzecz apostołatu emigrantów od Kongregacji Biskupów przez krajowe Konferencje Biskupów, ordynariuszy miejsca, misjonarzy migrantów i ich delegatów, osoby zakonne zaangażowane w duszpasterstwo emigracyjnym aż po wiernych świeckich, włączających się w tę specjalistyczną działalność Kościoła.

Złożoność zjawiska migracji i dynamika jego zmienności powodują, że bardzo trudne czy wprost niemożliwe jest wypracowanie jednego stałego modelu tej formy działalności Kościoła. Bardzo trudne jest również ustalenie szczegółowych zasad obowiązujących w każdym Kościele partykularnym wobec wszystkich kategorii migrantów. Połączona z wyżej wymienionymi przyczynami trudno uchwytna ruchli-

⁶³ *Tamże*, 10: „Ktokolwiek ma zamiar udać się do innego narodu, powinien mieć w wielkim poszanowaniu jego spuściznę narodową, język i obyczaje. I dlatego migranci powinni się chętnie przystosowywać do przyjmujących ich społeczności i od razu uczyć się używanego tu języka. Chodzi o to, by w wypadku dłuższego lub definitywnego zamieszkania łatwiej mogli się wszczepić w nową społeczność. Nastąpi to jednak w sposób naturalny i skuteczny wtedy, gdy będzie się dokonywać z wykluczeniem nacisku lub stawiania przeszkód, a więc w sposób wolny i stopniowy”.

⁶⁴ *Tamże*, 15.

⁶⁵ DB 18.

⁶⁶ DPMC 15.

wość, tymczasowość oraz zmiany właściwe integracji społeczno-religijnej „ludzi w drodze” powodują, że *De pastoralis migratorum cura*, kierowana przeciw głównie do biskupów i proboszczów, podkreślając konieczność objęcia troską duszpasterską wszystkich migrantów, podaje generalną zasadę: „We wszystkich i poszczególnych wypadkach należy osobno rozważyć i dostosować do okoliczności sposób, formy prawne i użyteczność, jakie należałoby mieć na uwadze w duszpasterstwie migrantów”⁶⁷. Wśród okoliczności, które winny być brane pod uwagę przy organizowaniu w Kościele *ad quem* (tj. przyjmujący) duszpasterstwa dla migrantów, a których „nie można (...) pominąć przy ustalaniu sposobu, jakim Kościół powinien służyć w duszpasterstwie (...) by (było ono) zawsze odpowiednio dostosowane do aktualnych potrzeb migrantów”⁶⁸. Natomiast wśród przyczyn warunkujących styl duszpasterstwa migrantów *Instrukcja* wylicza: czas trwania migracji, stopień przystosowania do życia w nowych warunkach życia (pierwsze czy następne pokolenia), który w sposób naturalny wyznacza stopień integracji emigranta, formacje kulturową i religijną, język i obyczaje, sposób migrowania, planowany czas trwania migracji (czasowa czy stała), migracja w grupie czy samotnie, czy geograficznie są z jednego czy z wielu terytoriów⁶⁹. Zdaniem Kongregacji Biskupów ważne jest również, by organizatorzy duszpasterstwa migrantów z upływem czasu odpowiednio modyfikowali wskazane w *Instrukcji* czynniki, a sam styl duszpasterstwa odpowiednio zmieniali tak, by był adekwatny do trwającego wciąż procesu integracji migranta⁷⁰.

Wprawdzie *De pastoralis migratorum cura* z 1969 r. normuje tę samą dziedzinę apostołskiej działalności Kościoła co Konstytucja *Exsul Familia* z 1952 r., czyni to jednak na podstawie eklezjologii wypracowanej na II Soborze Watykańskim i korzystna z bogatego doświadczenia Ojców Soboru. Przywołane na początku każdego rozdziału teksty dokumentów soborowych wiążą ideowo *Instrukcję* z Soborem, co powoduje, że jej normy mają charakter uniwersalistyczny, a zarazem elastyczny – ułatwiający stosowanie w konkretnych warunkach Kościoła lokalnego⁷¹.

Kodeks Jana Pawła II wobec problemów duszpasterstwa migrantów

W przemówieniu wygłoszonym 25 stycznia 1959 r. w rzymskiej bazylice św. Pawła za Murami papież Jan XXIII zapowiedział zwołanie synodu diecezji rzym-

⁶⁷ *Tamże*, 12.

⁶⁸ *Tamże*.

⁶⁹ *Tamże*.

⁷⁰ Por. J. Bakalarz, *Nowa instrukcja o duszpasterstwie*, *Collectanea Theologica* 50 (1980) z. 2, s. 177-181; G. Holkenbrink, *Die Rechtlichen Strukturen für eine Migrantenpastoral*, Vatikan 1995.

⁷¹ Por. J. Bakalarz, *Podstawowe dokumenty Kościoła*, s. 9.

skiej oraz soboru powszechnego. Obydwa te wydarzenia miały znaleźć swój finał w pracach nad odnową Kodeksu Prawa Kanonicznego. Sobór, zgodnie z życzeniem zwołującego go papieża Jana XXIII, jak i jego kontynuatora Pawła VI, a także w pragnieniach i oczekiwaniach jego uczestników, miał mieć i konsekwentnie miał, charakter pastoralny, wyznaczając w ten sposób również tor reformy prawa kanonicznego⁷².

Wskazując na pastoralny charakter prawa kanonicznego, wyraża się przekonanie, że celem prawa w Kościele jest zbawienie dusz⁷³. Twierdzenie Iwona z Chartres: „Omnis institutio ecclesiasticarum legum ad salutem referenda sit animarum”⁷⁴ znalazło kanoniczne unormowanie ostatnim, ale wcale nie najmniej ważnym, kanonem Kodeksu Jana Pawła II: „... et prae oculis habita salute animarum, quae in Ecclesia suprema semper lex esse debet”⁷⁵. W teologii pojęcie „prawa” należy do tzw. pojęć podstawowych, to znaczy tych, które wyrażają zbawcze działanie Boga⁷⁶, czyli że prawa kościelnego nie można zrozumieć bez odniesienia do zbawienia. Prawda ta przenika przecież całą aktywność prawną Kościoła i stanowi cel, ku któremu prawo jest skierowane. Ona też winna stanowić punkt wyjścia do refleksji nad problematyką duszpasterstwa migrantów w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r.

Innej racji zainteresowania Kodeksu Prawa Kanonicznego promulgowanego w 1983 r. przez Jana Pawła II duszpasterstwem emigrantów należy szukać w eklezjologii II Soboru Watykańskiego⁷⁷. Kanony Kodeksu, wymieniając w duchu Soboru prawa i obowiązki wiernych, podają dwie ważne dla duszpasterstwa migrantów normy generalne, będące zasadą organizacji i struktur duszpasterstwa specjalistycznego na rzecz „ludzi w drodze”. Pierwsza, brzmi następująco: „Wierni mają prawo otrzymywać pomoc od swoich pasterzy z duchowych dóbr Kościoła, zwłaszcza zaś słowa Bożego i sakramentów”⁷⁸ oraz druga: „Wiernym przysługuje prawo (...) podążania własną drogą życia duchowego, zgodnie jednak z doktryną Kościoła

⁷² Por. *Wstęp*, w: *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli pp. II promulgatus* – Kodeks Prawa kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984, s. 25-27.

⁷³ Por. R. Sobański, „*Salus animarum*” jako cel prawa kanonicznego, w: B. Bejze (red.), *W kierunku prawdy* Warszawa 1976, s. 201-217.

⁷⁴ *Epistula 60*, *Patrologia Latina*, 162, 74.

⁷⁵ KPK kan. 1752.

⁷⁶ Por. A. M. Rouco-Varela, *Was ist „Katholische Rechtstheologie“? Gedanken zu dem Buch von B. Schüller: Die Herrschaft Christi und das weltliche Recht*, *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 135/1966, s. 542.

⁷⁷ Por. Jan Paweł II, Konstytucja apostolska *Sacrae disciplinae leges*, AAS 75/1983, s. VII-XIV; tekst polski, *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli pp. II promulgatus*, s. 9.

⁷⁸ KPK kan. 231.

ła⁷⁹. W szeroko rozumianym dziele ewangelizacji nie może zabraknąć apostołatu emigracyjnego. Wprawdzie Kodeks nie podaje określenia duszpasterstwa migrantów, to jednak wśród wiernych⁸⁰ wylicza kategorie osób, które tworzą współczesny fenomen „ludzi w drodze” i przez to winni być objęci specjalistyczną usługą duszpasterską, adekwatną do swojej sytuacji życiowej. Kanony Kodeksu mówią o „podróżnych” (kan. 13, par. 2; kan., 91; kan. 100, par. 2), „przybyszach” (kan. 100), „osobach przybywających z terenów misyjnych dla podjęcia pracy lub studiów” (kan. 792), „przebywających w parafii” (kan. 528, par. 1), „tułaczach” (kan. 13, par. 2; kan. 100; kan. 101, par. 2; kan. 107, par. 2; kan. 265; kan. 1071, par. 1; kan. 1115; kan. 1409, par. 1), „przesiedleńcach” (kan. 271, par. 1-3; kan. 272), „wygnańcach” (kan. 412; kan. 529, par. 1; kan. 539; kan. 568), „zesłańcach” (kan. 539), „podróżujących statkami” (kan. 566, par. 1; kan. 568), „emigrantach” (kan. 568); „uchodźcach” (kan. 568), „koczownikach” (kan. 568), „robotnikach i studentach zagranicznych” (kan. 792), „pielgrzymach” (kan. 1233), a także „zamieszkałych na tym samym terytorium wiernych odrębnego języka, narodowości czy obrządku”. (kan. 383, par. 2; kan. 479, par. 2; kan. 518)⁸¹.

Według Kodeksu Jana Pawła II, który sankcjonuje ducha i normy *De pastoralis migratorum cura*⁸², duszpasterz migrantów staje się łącznikiem między episkopatem kraju *a quo*, a episkopatem kraju *ad quem* migrantów. Na ordynariuszu miejsca osiedlenia czy przebywania migrantów spoczywa odpowiedzialność i konieczność organizacji dla nich adekwatnej posługi⁸³, gdyż z racji formacji kulturowej i religijnej nie w pełni mogą uczestniczyć w życiu Kościoła lokalnego i w duszpasterstwie zwyczajnym⁸⁴. Ordynariuszowi miejsca przychodzi z pomocą unormowanie kan. 518 KPK

⁷⁹ *Tamże*, kan. 214.

⁸⁰ *Tamże*, kan. 204.

⁸¹ Por. A. Orczykowski, *Problemy migracji w Kodeksie Jana Pawła II*, PK 39 (1996) nr 1-2, s. 158-159.

⁸² Por. J. Bakalarz, *Misjonarz migrantów*, s. 76; L. De Paolis, *Aspetti canonici*, s. 101-102; W. Neeel, *Integracja społeczno-religijna*, s. 402-404.

⁸³ Por. KPK kan. 383 par. 1: „Wypełniając swoją pasterską posługę, biskup diecezjalny winien się troszczyć o wszystkich wiernych, powierzonych jego pieczy bez względu na ich wiek, pozycję czy narodowość, zarówno o stałych mieszkańców, jak i o tych, którzy czasowo przebywają na jego terytorium, okazując apostołską troskę także wobec tych, którzy z racji warunków swego życia nie mogą wystarczająco korzystać ze zwyczajnej formy pasterzowania oraz wobec niepraktykujących”.

⁸⁴ Jeżeli biskup diecezjalny uzna za stosowne, może dla duszpasterstwa etnicznego powołać wikariusz biskupiego. KPK kan. 476: „Ilekróż domaga się tego sprawny zarząd diecezją, biskup diecezjalny może (...) mianować jednego lub kilku wikariuszy biskupich, którzy by (...) w oznaczonym zakresie spraw albo w odniesieniu do wiernych jakiegoś obrządku względnie pewnej grupy osób, posiadali taką samą władzę zwyczajną, jaka na mocy prawa powszechnego przysługuje wikariuszowi generalnemu.”

umożliwiający, celem zaradzenia potrzebom religijnym „ludzi w drodze”, utworzenie parafii personalnej⁸⁵ lub parafii tymczasowej⁸⁶, bądź jak sugeruje kan. 568 ustanowienie kapelana migrantów⁸⁷. Celem sprawowania duszpasterstwa na rzecz emigrantów przebywających na terenie jednej czy kilku parafii, kierując się warunkami pracy duszpasterskiej w diecezji, ordynariusz – w myśl kan. 545 par. 1 i 2 – może przydzielić odpowiednio proboszczowi, lub proboszczom, wikariusza wypełniającego tę specjalistyczną posługę⁸⁸. Ostatecznie jednak prawodawca ogólnokościelny, ukazując biskupowi diecezjalnemu jego obowiązek troski o emigrantów, zostawia mu wybór sposobu zorganizowania właściwej dla nich opieki duszpasterskiej. „Tam, gdzie jakieś wspólnoty wiernych nie mogą być erygowane jako parafie lub parafie tymczasowe, biskup diecezjalny powinien w inny sposób zapewnić im pasterską opiekę”⁸⁹, korzystając m.in. z norm wskazanych w *De pastoralis migratorum cura*.

Troska duszpasterska o emigrantów z natury jest tymczasowa, a struktury organizacyjne duszpasterstwa migrantów nie są zastępcze w stosunku do struktur zwyczajnych, tj. terytorialnych, ale ściśle z nimi związane i uzupełniające⁹⁰. Dlatego Kodeks opisując pasterską służbę proboszcza, który jako „pastor prioprius (...) pod władzą biskupa diecezjalnego” otacza duszpasterską troską całą powierzoną mu wspólnotę parafialną⁹¹, przypomina o obowiązku, „ażeby przebywającym w parafii głoszone było nieskażone słowo Boże”⁹², a szczególną troską winien on otaczać m.in. „wygnańców oraz przeżywających szczególne trudności”⁹³, jakimi na terenie parafii mogą być również emigranci.

⁸⁵ KPK kan. 518: „... Gdzie jednak jest to wskazane, należy tworzyć parafie personalne, określone z racji obrządku, języka, narodowości wiernych jakiegoś terytorium, albo z innego jeszcze powodu”.

⁸⁶ *Tamże*, kan. 516 par. 1: „Jeśli czegoś innego w prawie nie zastrzeżono, z parafią zrównana jest parafia tymczasowa, która jest określoną wspólnotą wiernych w Kościele partykularnym, powierzona kapłanowi jako jej własnemu pasterzowi, ze względów na szczególnie okoliczności jeszcze nie erygowana jako parafia”.

⁸⁷ *Tamże*, kan. 568: „W miarę możliwości należy mianować kapelanów dla tych, którzy ze względu na warunki życia nie mogą korzystać ze zwyczajnej posługi proboszczów, w więc emigrantów, wygnańców, uchodźców, koczowników, odbywających podróż morską”.

⁸⁸ *Tamże*, kan. 545 par. 1: „Ileokroć wydaje się to konieczne lub pożyteczne do wypełniania pasterskiej posługi w parafii, można przydzielić proboszczowi jednego lub kilku wikariuszy...”; par. 2: „Wikariusz parafialny może być ustanowiony czy to by świadczył pomoc w wypełnianiu całej posługi parafialnej albo w odniesieniu do całej parafii lub określonej jej części, lub w odniesieniu do określonego zespołu wiernych parafii, czy też by świadczył pomoc w wypełnianiu oznaczonej posługi równocześnie w kilku parafiach”.

⁸⁹ *Tamże*, kan. 516 par. 2.

⁹⁰ Por. L. De Paolis, *Aspetti canonici*, s. 26.

⁹¹ KPK, kan. 519 i 515, par. 1.

⁹² *Tamże*, kan. 528 par. 1.

⁹³ *Tamże*, kan. 529 par. 1.

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. stojąc na gruncie eklezjologii II Soboru Watykańskiego⁹⁴, kodyfikując prawa wiernych świeckich, wskazał tym samym i na prawa emigrantów, jako integralnych członków Ludu Bożego, a tym samym zobowiązał pasterzy Kościoła do specjalnego, należyście zorganizowanego apostolatu na rzecz migrujących, w którym poszczególne osoby i instytucje mają wyznaczone tak w prawie powszechnym jak i partykularnym specjalne funkcje i zadania.

**Duszpasterstwo „ludzi w drodze” na początku XXI w. w świetle schematu
*De accommodata pastoralis migratorum cura***

W roku złotego jubileuszu promulgacji Konstytucji apostolskiej Piusa XII *Exsul Familia* pismem z 3 maja 2002 r. Nr Prot N 66951/2002/M Papieska Rada ds. Duszpasterstwa Migratorów i Podróżujących rozesłała, celem konsultacji, do biskupów ordynariuszy, przełożonych zakonnych oraz środowisk zainteresowanych apostolstwem na rzecz „ludzi w drodze” schemat dokumentu pt. *De accommodata pastoralis migratorum cura*⁹⁵. Przygotowywany dokument ma być nie tyle jubileuszowym wspomnieniem konstytucji, ile duszpasterską relekturą troski Kościoła wobec migrujących. Dlatego wskazania *Exsul Familia*, jak i późniejszych dokumentów Kościoła łącznie z Kodeksem Prawa Kanonicznego z 1983 r. i Kodeksem Kanonów Kościołów Wschodnich oraz omówienie generalnych linii nauczania Jana Pawła II odnośnie do zaangażowania Kościoła na rzecz „ludzi w drodze”⁹⁶ stanowią bazę do wypracowania na nowo, w oparciu o apostolskie doświadczenie adekwatnych do współczesnego fenomenu migracji norm duszpasterstwa emigracyjnego⁹⁷.

Rozesłany do konsultacji schemat dokumentu wzorem *Exsul Familia* dzieli się na część doktrynalną składającą się z 5 rozdziałów oraz na unormowania prawne rozpisane w 23 artykułach. Charakteryzując współczesne ruchy migracyjne *De accommodata pastoralis migratorum cura* zwraca uwagę, że wobec ok. 150 mln migrujących i ok. 50 mln uciekinierów i wypędzonych przemieszczających się z południa na północ i ze wschodu na zachód⁹⁸, na początku trzeciego tysiąclecia, powołanie chrześcijanina ukazuje się w sposób szczególny w perspektywie wyzwania do formowania ogólnoludzkiej wspólnoty wielokulturowej i wieloreligijnej, koncentrującej się nie tyle wokół zasady tolerancji, ile solidaryzmu

⁹⁴ Jan Paweł II, Konstytucja apostolska *Sacrae disciplinae*, s. 13.

⁹⁵ Papieska Rada Duszpasterstwa Emigrantów i Turystów, Schemat *De accommodata pastoralis migratorum cura* (dalej skrót: DAPMC).

⁹⁶ *Tamże*, 2-3; 14-25.

⁹⁷ *Tamże*, 3.

⁹⁸ *Tamże*, 1.

w duchu wielostronnej i wielowarstwowej współpracy oraz tworzenia kultury solidarności⁹⁹.

Charakteryzując duszpasterską troskę Kościoła o dobro duchowe, społeczne i kulturalne „ludzi w drodze”¹⁰⁰, schemat określa duszpasterstwo emigrantów jako „duszpasterstwo przyjęcia” (*una pastorale dell'accoglienza*)¹⁰¹ i jako „duszpasterstwo wspólnoty” (*una pastorale di comunione*)¹⁰². Wprowadzeniem do tak określanego apostołatu na rzecz migrantów jest rozdział II pierwszej części, przywołujący sytuację „obcego” i „bliźniego” na kartach Starego Testamentu oraz ukazujący Jezusa najpierw jako „Uciekinię”, który wraz z Maryją i Józefem przebywa w Egipcie, a później jako „Obcego” w swojej ojczyźnie. Natomiast Dzień Pięćdziesiątnicy nazwany jest „dniem spotkania ludów” (*incontro di popoli*) i otwarcia się, mocą zstępującego Ducha Świętego, na wszystkich przybyszów i obcych¹⁰³. Dlatego w omawianym schemacie samo przyjęcie przybysza ukazane jest jako „znak Kościoła Chrystusowego” (*sigillo della Chiesa di Cristo*)¹⁰⁴.

Wskazane w pierwszej części schematu struktury i organizacja duszpasterstwa emigracyjnego, spotykane we wcześniejszych dokumentach Kościoła¹⁰⁵, jak i przypomnienie odpowiedzialności personalnej za duszpasterstwo migrantów w artykułach drugiej części *De accommodata pastorali migratorum cura* znajdują propozycje kanonicznych unormowań. Na początku Papieska Rada proponuje umieścić dwie zasady ogólne: skoro migrujący ma prawo do korzystania ze środków zbawienia, to pasterze Kościoła mają obowiązek umożliwić mu korzystanie z tych środków, oraz że odpowiedzialny za duszpasterstwo na rzecz migranta jest Kościół lokalny, na terenie którego przebywa on czy pragnie zamieszkać¹⁰⁶.

Nawet pobieżna analiza proponowanych rozwiązań prawnych dotyczących duszpasterstwa „ludzie w drodze”, zamieszczonych w drugiej części, nasuwa wniosek o przejściu w proponowanym schemacie rozwiązań z wcześniejszych dokumentów Kościoła regulujących tę specjalistyczną formę apostołatu i dostosowanie ich do aktualnych wymagań migranta i możliwości organizacyjno-duszpasterskich Kościoła *ad quem*. Z rozestanego do konsultacji schematu wyłaniają się zasady ogólne regulujące duszpasterstwo emigracyjne na początku XXI w.: odpowiedzialności całego Kościoła za duszpasterstwo „ludzi w drodze”; konieczności dal-

⁹⁹ *Tamże*, 9; por. H. Skoroński, *Być chrześcijaninem i obywatelem dziś*, Warszawa 1994.

¹⁰⁰ DAPMC, 2.

¹⁰¹ *Tamże*, 26-50.

¹⁰² *Tamże*, 51-79.

¹⁰³ *Tamże*, 10-12.

¹⁰⁴ *Tamże*, 13.

¹⁰⁵ *Tamże*, 59-69.

¹⁰⁶ *Tamże*, art. 1, par. 1-2.

szej decentralizacji rozwiązań duszpastersko-prawnych dotyczących opieki duchowej nad migrantami; odpowiedzialności duszpasterstwa zwyczajnego za wieloaspektową opiekę duszpasterską nad migrantami; wypracowanie zasad duszpasterstwa migrantów zdolnego do szybkiego reagowania na zmiany w ruchach migracyjnych; większe zaangażowanie świeckich na kolejnych etapach integracji społeczno-religijnej migranta; troska Kościoła o dobro duchowe emigranta winna być adekwatną opieką duszpasterską, w miarę możliwości odpowiadać na jego potrzeby socjalne i kulturalne; w duszpasterstwie „ludzi w drodze” migranta traktować jako podmiot prawa, a w całości dziedzictwa kulturowego, które jest elementem budującym jego osobowość, ważne miejsce zajmuje język ojczysty.

* * *

Na progu trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa, wobec zmian zachodzących w świecie, Stolica Apostolska nie tylko pragnie przypominać o swoich, na przestrzeni dziejów Kościoła, działaniach na rzecz emigracji, ale i przez unormowania kanoniczno-duszpasterskie na nowo odpowiedzieć na potrzeby duchowe „ludzi w drodze”. W 50. rocznicę ukazania się *Exsul familia*, Kościół, za pośrednictwem przygotowanego dokumentu, który znany jest już w schemacie *De accommodata pastorali migratorum cura*, tak swoim wiernym jak i każdemu współczesnemu człowiekowi proponuje organiczne spojrzenie na fenomen migracji. Zawarte w schemacie rozwiązania strukturalne i organizacyjne na rzecz dobra duchowego migrujących nie tylko wyrastają z wielowiekowego zatroskania Kościoła o ich dobro, ale również z próby spojrzenia z ufnością na całą różnorodność rzeczywistości współczesnego człowieka przeżywającego procesy globalizacji i integracji. Analizując proponowane dokumenty można zauważyć, jak duszpasterstwo na rzecz emigrantów z duszpasterstwa specjalistycznego przeradza się coraz bardziej w integralną część duszpasterstwa zwyczajnego, opartego na terytorialnej parafii.

Wojciech Necel TChr, Poznań

II. BIULETYN POLONIJNY – INDEKS TEMATYCZNY (1986-2002)

1986 (red. Józef Bakalarz)

z. 1 (27)

1. Bakalarz, Józef, *Integracja emigrantów według nauczania biskupów polskich*, *Collectanea Theologica* (w dalszej części skrót: CT) 56 (1986) z. 1, s. 147-156.

2. Piech, Stanisław, *Seminarium tarnowskie w służbie Polonii amerykańskiej*, CT 56 (1986) z. 1, s. 157-160.

z. 2 (28)

1. Piech, Stanisław, *Księga diecezji tarnowskiej w służbie emigrantów sezonowych (1904-1913)*, CT 56 (1986) z. 2, s. 157-164.

2. Bakalarz, Józef, *Polska misja duszpasterska w Abscon*, CT 56 (1986) z. 2, s. 164-172.

z. 3 (29)

1. Bakalarz, Józef, *Światowy Dzień Migracji*, CT 56 (1986) z. 3, s. 155-160.

2. Bakalarz, Józef, *Kodeks prawa kanonicznego a migranci*, CT 56 (1986) z. 3, s. 160-166.

3. Szulist, Władysław, *Duszpasterstwo polskie w Hamburgu i Hanowerze*, CT 56 (1986) z. 3, s. 166-172.

1987 (red. Józef Bakalarz)

z. 1 (30)

1. Nadolny, Anastazy, *Polskie duszpasterstwo w Luksemburgu*, CT 57 (1987) z. 1, s. 143-148.

2. Bakalarz, Józef, *Instytut Duszpasterstwa Emigracyjnego*, CT 57 (1987) z. 1, s. 148-155.

3. Walewander, Edward, *Publikacje*, CT 57 (1987) z. 1, s. 155-158.

z. 2 (31)

1. Bakalarz, Józef, *Drugi Światowy Kongres Duszpasterstwa Migrantów*, CT 57 (1987) z. 2, s. 169-174.

2. Plewko, Jadwiga, *Duszpasterstwo polskie w Kanadzie Wschodniej (1875-1945)*, CT 57 (1987) z. 2, s. 174-181.

3. Plewko, Jadwiga, *Czasopisma harcerskie na świecie od 1939 roku*, CT 57 (1987) z. 2, s. 181-183.

z. 3 (32)

1. Piech, Stanisław, *Emigracja nieletnich z Galicji*, CT 57 (1987) z. 3, s. 149-154.

2. Plewko, Jadwiga, *Duszpasterstwo polskie w Kanadzie Wschodniej (1945-1985)*, CT 57 (1987) z. 3, s. 154-161.

3. Dzwonkowski, Roman, *Badania nad duszpasterstwem polonijnym*, CT 57 (1987) z. 3, s. 161-165.

1988 (red. Józef Bakalarz)

z. 1 (33)

1. Bakalarz, Józef, *Dokumenty Stolicy Apostolskiej*, CT 58 (1988) z. 1, s. 137-140.
2. Bakalarz, Józef, *Ruch Apostolatu Emigracyjnego*, CT 58 (1988) z. 1, s. 140-152.

z. 2 (34)

1. Necel, Wojciech, *Zakonnicy a duszpasterstwo ludzi w drodze*, CT 58 (1988) z. 2, s. 153-156.
2. Bakalarz, Józef, *Duszpasterstwo migrantów we Francji*, CT 58 (1988) z. 2, s. 156-159.
3. Plis, Jerzy, *Książki i czasopisma dla wychodźstwa polskiego*, CT 58 (1988) z. 2, s. 160-165.

z. 3 (35)

1. Bakalarz, Józef, *Rola laikatu w apostołstwie migracyjnym*, CT 58 (1988) z. 3, s. 163-173.
2. Brożek, Andrzej, *Polonia w katolickiej koncepcji integracji migrantów*, CT 58 (1988) z. 3, s. 173-176.

1989 (red. Józef Bakalarz)

z. 1 (36)

1. Dzwonkowski, Roman, *Współczesna Polonia francuska*, CT 59 (1989) z. 1, s. 137-146.
2. Szulist, Władysław, *Stan badań Polonii kaszubskiej*, CT 59 (1989) z. 1, s. 146-151.

z. 2 (37)

1. Bakalarz, Józef, *Kościół a młodzież na emigracji*, CT 59 (1989) z. 2, s. 141-149.
2. Walewander, Edward, *Duszpasterstwo polskie w Ottawie*, CT 59 (1989) z. 2, s. 149-156.

BIULETYN POLONIJNY

z. 3 (38)

1. Frenkiel, Krystyna, *Polskie drogi do Szwecji*, CT 59 (1989) z. 3, s. 135-139.
2. Paradowska, Maria, *Ignacy Domeyko (1802-1889)*, CT 59 (1989) z. 3, s. 139-146.

1990 (red. Józef Bakalarz)

z. 1 (39)

1. Bakalarz, Józef, *Kard. August Hlond prekursor nowoczesnego apostołatu emigracyjnego*, CT 60 (1990) z. 1, s. 135-150.

z. 2 (40)

1. Dzwonkowski, Roman, *Niektóre problemy najnowszej emigracji polskiej do Kanady*, CT 60 (1990) z. 2, s. 159-165.
2. Paradowska, Katarzyna, *Stowarzyszenie Polskich Kombatantów we Włoszech*, CT 60 (1990) z. 2, s. 165-169.
3. Walewander, Edward, *Polskie programy radiowe w Brandon, Man.*, CT 60 (1990) z. 2, s. 169-173.
4. Walewander, Edward, *Papież Jan Paweł II do Polonii i Polaków za granicą*, CT 60 (1990) z. 2, s. 173-174.

z. 4 (41)

1. Bakalarz, Józef, *Papież Jan Paweł II a świat emigracji*, CT 60 (1990) z. 4, s. 147-163.

1991 (red. Józef Bakalarz)

z. 1 (42)

1. Broniewski, Witold, *Problem mniejszości narodowych* (tłum. z niem. E. Walewander), CT 61 (1991) z. 1, s. 133-138.
2. Dzwonkowski, Roman, *O Kościele katolickim na Białorusi*, CT 61 (1991) z. 1, s. 138-141.
3. Bakalarz, Józef, *Polacy w Ziemi Świętej*, CT 61 (1991) z. 1, s. 141-144.
4. Nadolny, Anastazy, *Polskie Liceum Techniczne w Hamburgu (1946-1948)*, CT 61 (1991) z. 1, s. 144-147.

z. 2 (43)

1. Kołodziej, Bernard, *Duszpasterstwo polskie w Brazylii*, CT 61 (1991) z. 2, s. 165-168.
2. Bakalarz, Józef, *Duszpasterstwo polskie w Szwecji*, CT 61 (1991) z. 2, s. 169-171.
3. Nadolny, Anastazy, *Millennium chrztu Polski w Hamburgu*, CT 61 (1991) z. 2, s. 171-173.

1992 (red. Józef Bakalarz)

z. 1 (44)

1. Bakalarz, Józef, *Kościół a uchodźcy*, CT 62 (1992) z. 1, s. 161-162.
2. Kołodziej, Bernard, *Towarzystwo Chrystusowe dla Polonii Zagranicznej w duszpasterstwie brazylijskim*, CT 62 (1992) z. 1, s. 162-166.
3. Bakalarz, Józef, *Bł. Franciszka Siedliska jako opiekunka polskich emigrantów*, CT 62 (1992) z. 1, s. 166-168.

1997 (red. Eugeniusz Sakowicz)

z. 3 (45)

1. Bobrzyk, Adam, *Polacy w Kościele katolickim w odrodzonej Republice Litewskiej*, CT 67 (1997) z. 3, s. 195-199.
2. Dzwonkowski, Roman, *Katolickie seminaria duchowne obrządku łacińskiego na Białorusi, Ukrainie i w Rosji a Kościół w Polsce (1990-1996)*, CT 67 (1990) z. 3, }s. 199-204.
3. Walewander, Edward, *Instytut Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym*, CT 67 (1997) z. 3, s. 204-205.
4. Tomaszowski, Piotr, *Biblioteka Polonii*, CT 67 (1997) z. 3, s. 205-209.
5. Sakowicz, Eugeniusz, *Instytucje pracujące na rzecz Polonii i Polaków w świecie*, CT 67 (1997) z. 3, s. 209-212.

1998 (red. Eugeniusz Sakowicz)

z. 1 (46)

1. Szostakowski, Józef, *Prasa wileńska we wrześniu 1939 r.*, CT 68 (1998) z. 1, s. 199-201.

2. Bobrzyk, Adam, *Polskie cmentarze, pomniki oraz miejsca pamięci narodowej w pierwszych latach niepodległości Republiki Litewskiej (1990-1994)*, CT 68 (1998) z. 1, s. 201-205.

3. Głowacki, Leonard, *Początki Duszpasterstwa Polonijnego Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej w Kanadzie Zachodniej*, CT 68 (1998) z. 1, s. 205-213.

4. Bąk, Tadeusz, *Sanktuarium Matki Bożej Królowej Polski w Doylestown w Stanach Zjednoczonych*, CT 68 (1998) z. 1, s. 213-217.

5. Bąk, Tadeusz, *Refleksje o Polonii w Stanach Zjednoczonych. Wspólna troska o to, co polskie...*, CT 68 (1998) z. 1, s. 217-220.

6. Plewko, Jadwiga, *Polacy w Estonii – próba bilansu. Sympozjum naukowe w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim (12-13 maja 1997 r.)*, CT 68 (1998) z. 1, s. 220-222.

7. Sakowicz, Eugeniusz, *Fundacja Pomocy Szkołom Polskim na Wschodzie im. Tadeusza Goniewicza*, CT 68 (1998) z. 1, s. 222.

z. 2 (47)

1. Pietrzykowski, Jan, *Działalność polskich salezjanów wśród emigracji*, CT 68 (1998) z. 2, s. 147-157.

2. Głowacki, Leonard, *Początki duszpasterstwa polonijnego Misjonarzy Oblatów M. N. w Kanadzie Zachodniej (cz. II)*, CT 68 (1998) z. 2, s. 158-170.

3. Sakowicz, Eugeniusz, *Polskie Misje Katolickie*, CT 68 (1998) z. 2, s. 170-171.

2000 (red. Eugeniusz Sakowicz)

z. 2 (48)

1. Kluj, Wojciech, *Początki pracy Misjonarzy Oblatów M. N. wśród polskich emigrantów na kanadyjskich preriach – parafia Ducha Świętego w Winnipeg 1898-1926*, CT 70 (2000) z. 2, s. 127-151.

2. Walewander, Edward, *Polonijna Nagroda im. Ireny i Franciszka Skowyrów*, CT 70 (2000) z. 2, s. 152.

3. Walewander, Edward, *Polonijna Nagroda Instytutu Polonijnego KUL 1999*, CT 70 (2000) z. 2, s. 152-158.

2001 (red. Eugeniusz Sakowicz)

z. 3 (49)

1. Petelski, Paweł, *Polscy Misjonarze Oblaci Maryi Niepokalanej w Północnej i Zachodniej Kanadzie*, CT 71 (2001) z. 3, s. 183-188.

2. Żukowski, Arkadiusz, *Działalność misyjna polskich Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej w Afryce Południowej i Lesotho*, CT 71 (2001) z. 188-196.

3. Walewander, Edward, *Kronika Nagrody Naukowej im. Ireny i Franciszka Skowyrów za rok 2000*, CT 71 (2001) z. 3, s. 197-210.

4. Sakowicz, Eugeniusz, „*Teczka. Czasopismo kulturalno-społeczne*” pod. red. Editions „*Casimir – le Grand*” w Paryżu, CT 71 (2001) z. 3, s. 210.

2002 (red. Eugeniusz Sakowicz)

z. 2 (50)

1. Walewaner, Edward, *Polonii brazylijskiej portret własny*, CT 72 (2002) z. 2, s. 185-187.

2. Osadczy, Włodzimierz, *Konferencja „Polacy w Kijowie”*, CT 72 (2002) z. 2, s. 187-192.

3. Walewander, Edward, *Polonijna Nagroda Naukowa im. Skowyrów za rok 2001*, CT 72 (2002) z. 2, s. 192-200.

4. Duraj, Jarosław, *Chrześcijaństwo w Państwie Środka*, CT 72 (2002) z. 2, s. 200-203.

z. 4 (51)

1. Kaczorowski, Paweł, *Rozwój duszpasterstwa polonijnego w Kanadzie*, CT 72 (2002) z. 4, s. 207-217.

2. Petelski, Paweł, *Pielgrzymki Polonii do Sanktuarium Męczenników Kanadyjskich w Midland*, CT 72 (2002) z. 4, s. 217-223.

3. Zarzecki, Marcin, *Międzynarodowe Sympozjum Naukowe: Polacy w Azerbejdżanie*, CT 72 (2002) z. 4, s. 223-227.

4. Zarzecki, Marcin, *Biuletyn polonijny – indeks tematyczny (1972-1985)*, CT 72 (2002) z. 4, s. 227-231.

Marcin Zarzecki, Warszawa